

Karolina Szczepanowska*

orcid.org/0000-0002-2112-8105

Przebudowa ulicy Świętego Ducha w Gdańsku. Przyczynek do rozważań na temat rewitalizacji ulic historycznego miasta

Restoration of Świętego Ducha Street in Gdańsk: The Reflection on the Revitalization of the Streets of a Historic City

Słowa kluczowe: Gdańsk, ulica Świętego Ducha, przebudowa ulicy, przestrzeń miejska, służby konserwatorskie

Keywords: Gdańsk, Świętego Ducha Street, street restoration, urban space, heritage protection officers

Wprowadzenie

Zagospodarowanie zabytku architektury stanowi jedno z najtrudniejszych zadań z perspektywy konserwatorskiej. Wiąże się ono z utrzymaniem zabytku w dobrym stanie oraz działaniem zmierzającym do zachowania jego wartości. Właściwe użytkowanie obiektu zabytkowego pozostaje w nierozdzielnym związku z doborem i przypisaniem mu odpowiedniej funkcji, ale też ze spełnieniem wymogów nakładanych przez współczesne normy życia i zmieniające się potrzeby.

Celem artykułu jest omówienie problematyki przebudowy ulicy Świętego Ducha w Gdańsku jako przestrzeni publicznej oraz zwrócenie uwagi, czy przy tego typu inwestycji możemy mówić o adaptacji zabytku, czy raczej o wprowadzeniu zmian do programu użytkowego przy zachowaniu istniejącej funkcji. Temat zostanie omówiony z perspektywy organu ochrony zabytków i w świetle obowiązujących przepisów¹. Punktem wyjścia do rozważań będzie odwołanie się do definicji adaptacji zabytku, a następnie omówienie metody i stanu badań oraz formy ochrony konserwatorskiej ulicy Świętego Ducha w Gdańsku. Część analityczną zamknie charakterystyka zakresu robót.

Introduction

The adaptation of an architectural monument is one of the most difficult tasks from a conservation perspective. It is related to keeping the monument in good condition and towards preserving its value. The proper use of a historic structure is inseparable from the selection and assignment of an appropriate function and meeting the requirements imposed by modern living standards and changing needs. The aim of this paper is to discuss the restoration of Świętego Ducha Street in Gdańsk as a public space and to point out whether we can talk about the adaptation of a monument or about introducing changes to the utility program while maintaining the existing function in this type of project. The topic will be discussed from the perspective of the monuments protection authority and in the light of applicable regulations.¹ The starting point for the discussion will be a reference to the definition of the monument adaptation, followed by an overview of the method and state of research as well as the form of conservation at Świętego Ducha Street in Gdańsk. The analytical part will end with the description of the scope of work.

* mgr, klasztor oo. Dominikanów, menadżer zabytków Bazyliki Świętego Mikołaja w Gdańsku

** *M.Sc., Monastery of the Order of St. Dominic, heritage manager of the Basilica of St. Nicholas in Gdańsk*

Adaptacja zabytku architektury polega na „przystosowaniu go do wymogów współczesnego życia, odpowiednio do funkcji, jakie ma spełniać ten budynek, jednak pod warunkiem zachowania wszystkich walorów zabytkowych, a przede wszystkim charakterystycznego układu funkcjonalno-przestrzennego, wartości artystycznych i oryginalnej substancji przy minimalnym wprowadzeniu nowych elementów”². Inną definicję adaptacji zabytku zaproponowała Bogumiła Rouba: „Adaptacja to przystosowanie do nowych funkcji pod warunkiem maksymalnego zachowania charakterystycznych cech materii i struktury zabytku, będących nośnikami wartości artystycznych i historycznych”³. W przypadku przebudowy ulicy Świętego Ducha funkcja tej przestrzeni miasta nie została zmieniona.

Stan i metody badań

Zagadnienie rewitalizacji zabytkowych ulic Gdańska nie było dotąd prezentowane w literaturze przedmiotu⁴. Podjęty w artykule temat jest pierwszym przedstawieniem zagadnienia remontu i przebudowy ulicy z perspektywy konserwatorskiej. W odniesieniu do obszaru Głównego Miasta Gdańska w ostatnim czasie można zauważyć podejmowanie zwartych działań zmierzających do remontu poszczególnych ulic na terenie ścisłego historycznego centrum miasta. Wśród wyremontowanych nawierzchni trzeba wymienić ulice Złotników, Grobla III i IV, fragment ulicy Straganiarskiej na odcinku od Grobli w stronę Motławy. Podjęcie decyzji o poszczególnych rozwiązaniach projektowych w każdym z przypadków poprzedzone było analizą stanu zachowania ulicy, zastosowanych materiałów, a także zakładanego w programie użytkowym przeznaczenia. Ostatnia kwestia obejmuje np. wyłączenie ulicy z ruchu samochodowego na rzecz udostępnienia większej przestrzeni pieszym. Na przykład na odcinku ulicy Grobla IV, z uwagi na lokalizację w tym miejscu szkoły i duży ruch pieszy, wyłączono jezdnię z ruchu kołowego. Pojawiły się dodatkowe elementy małej architektury i aranżacji przestrzeni, takie jak donice z roślinnością i ławki miejskie o nowoczesnej, nistylozowanej na historyczną formie.

W odniesieniu do rozwiązań materiałowych należy zaznaczyć, że wytyczne konserwatorskie koncentrowały się na użyciu materiałów szlachetnych w przypadku wymiany elementów oraz, jeśli było to uzasadnione stanem zachowania, pozostawieniu elementów historycznych z XIX i XX wieku wraz z uzupełnieniami z nowego materiału. Z różnych względów nie zawsze brano pod uwagę powrót do rozwiązań udokumentowanych na archiwalnych fotografiach, ale przywracano niektóre z tych rozwiązań, np. płyty kamienne na chodnikach. Innym przykładem jest jezdnia ulicy Straganiarskiej, którą wykonano w nowej kostce brukowej, o powierzchni górnej szlifowanej; historyczny bruk zachował się w niewielkim stopniu i wykonano z jego użyciem niedużej szerokości pasy po obu stronach jezdni na styku z krawężnikami.

The adaptation of an architectural monument consists in “adapting it to the requirements of modern life, in accordance with the functions that the building is to fulfill, but on the condition that all historic qualities are preserved, and above all, the characteristic functional and spatial arrangement, artistic values and original substance are preserved with the minimum introduction of new elements.”² Another definition of monument adaptation was proposed by Bogumiła Rouba: “Adaptation means adjustment to new functions, provided that the characteristic features of the monument’s substance and structure, which are vehicles of artistic and historical values, are preserved to the greatest possible extent.”³ In the case of the restoration of Świętego Ducha Street, the function of this urban space was not changed.

State and methods of research

The issue of revitalizing the historic streets of Gdańsk has not been presented in the literature so far.⁴ The topic discussed in the paper is the first presentation of the issue of street renovation from a conservation perspective. With regard to the area of the Main City of Gdańsk, it has recently been possible to observe concise measures aimed at the renovation of individual streets in the very historical center of the city. Among the renovated pavements, one should mention Złotników Street, Grobla III and IV streets, a fragment of Straganiarska Street in the section from Grobla towards the River Motława. In each case, decisions on individual design solutions were preceded by an analysis of the state of preservation of the street, the materials used, and the intended use. The last point was, for example, excluding the street from car traffic in order to make more space available to pedestrians. For example, on the section of Grobla IV Street, due to the presence of a school and high pedestrian traffic, the road was excluded from traffic. Additional elements of street furniture and space arrangement appeared, such as flower pots with plants and city benches with a modern form without historical stylization.

With regard to material solutions, it should be noted that the conservation guidelines focused on the use of precious materials in the case of element replacement and, when justified by the state of preservation, retaining historical elements from the nineteenth and twentieth century along with additions made of new material. For various reasons, the return to solutions documented in archival photographs was not always taken into account, but some of these solutions were restored, e.g. stone slabs on pavements. Another example is the roadway of Straganiarska Street, whose surface was replaced with new paving stones with a polished upper surface; the historical pavement has been preserved to a small extent and it has been used to make strips at the junction with curbs on both sides of the roadway.

The choice of materials used in the restoration of Świętego Ducha Street was mainly motivated by its

O wyborze materiałów użytych przy przebudowie ulicy Świętego Ducha zdecydował przede wszystkim zły stan zachowania, materiał wykonania chodników oraz program użytkowy ulicy. Różnorodność rozwiązań (różnej wielkości kostka kamienna i płyty chodnikowe) została udokumentowana na jednej z archiwalnych fotografii (por. ryc. 5). Stan zachowania ulicy i zakres powojennych remontów z użyciem asfaltu i betonowych płyt chodnikowych był nieadekwatny do rangi miejsca. W trakcie analizy rozwiązań, jakie miały się pojawić w tym miejscu, uwzględniono cztery uwarunkowania: pierwszym był stan ulicy, obecność nawierzchni z asfaltu oraz płytek betonowych – nie ulegało wątpliwości, że te elementy muszą zostać wymienione; drugi wiązał się z analizą fotografii archiwalnych i możliwością przywrócenia udokumentowanego na nich stanu ulicy. Trzecim punktem rozważań była forma ochrony konserwatorskiej tej części miasta i fakt wpisania układu urbanistycznego Gdańska do rejestru zabytków już w roku 1947, więc w innych niż dziś realiach (dodatkowo wpis do rejestru odwołuje się do miasta w granicach XVII-wiecznych fortyfikacji); natomiast czwartym – zmieniające się potrzeby współczesnych użytkowników ulicy. Ważnym punktem analiz była poprawa jakości nawierzchni i komfortu poruszania się pieszych. W świetle powyższych ustaleń, w tym przede wszystkim dotyczących różnorodności i przekształceń ulicy na przestrzeni stuleci, została podjęta decyzja o wprowadzeniu różnych rozwiązań, z naciskiem na zastosowanie szlachetnej nawierzchni kamiennej.

Forma ochrony konserwatorskiej ulicy Świętego Ducha

Ulica Świętego Ducha w Gdańsku stanowi część układu urbanistycznego miasta Gdańska wpisanego do rejestru zabytków pod numerem 8 (obecnie pod numerem 15) decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z 11 października 1947, uznanego ponadto zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 za pomnik historii. Skutkiem decyzji wpisu do rejestru oraz uznania za pomnik historii podlega ona ochronie prawnej zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁵. Remont i przebudowa ulicy wymagały zatem uzyskania pozwolenia Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w formie decyzji administracyjnej⁶. We wpisie do rejestru zabytków brak jest szczegółowego odniesienia do ulicy Świętego Ducha oraz odwołań do zabytkowych wartości ulicy, a zakres ochrony jest następujący:

„[...] zaczynając od Bramy Oliwskiej, granica miasta uznanego za zabytek biegnie wiaduktem do ul. Jana z Kolna, gdzie na rogu ul. Robotniczej skręca ku południowemu zachodowi biegnąc lewą stroną ul. Jana z Kolna do ul. Wałowej, przecinając ul. Wałową i biegnąc dalej jej prawą stroną granica dochodzi do Motławy, przecinając Motławę, za rozjazdem bocznicy kolejowej, przedłużeniem ulicy Głębokiej, granica dochodzi do ul. Sienickiej, stąd w kierunku południowym, prawą stroną ul.

poor condition, the material of the pavements and the street's utility program. The variety of solutions (stones of various sizes and paving slabs) has been documented on an archival photograph (see Fig. 5). The state of preservation of the street and the scope of post-war renovations with the use of asphalt and concrete paving slabs were inadequate to the rank of the site. When analyzing the solutions that were to appear in this place, four factors were taken into account: the first was the condition of the street, the presence of asphalt and concrete tiles—there was no doubt that these elements had to be replaced. The second was related to the analysis of surviving archival photographs and the possibility of restoring the state of the street documented on them. They depicted the street from the period before the wartime destruction and post-war reconstruction of the city, and thus constitute a point of reference for designing solutions for the street's renovation. The third point of consideration was the form of conservation for this part of the city and the fact that the urban layout of Gdańsk was entered into the register of monuments as early as 1947, so in a different reality than today (additionally, the entry in the register refers to the area of the city within its seventeenth-century fortifications); and the fourth—the changing needs of contemporary street users. An important point of the analyses was the improvement of the quality of the surface and the comfort of pedestrians. In the light of the findings presented above, especially the variety and transformation of the street over the centuries, a decision was made to introduce various solutions, with an emphasis on the use of a formal stone surface.

Form of protection for Świętego Ducha Street

Świętego Ducha Street in Gdańsk is part of the urban layout of the city of Gdańsk listed in the register of monuments under number 8 (now number 15) by the decision of the Voivodeship Conservator of Monuments in Gdańsk of October 11, 1947, also recognized by the order of the President of the Republic of Poland of September 8, 1994, as a historical monument. As a result of the decision to enter into the register and its recognition as a historical monument, it is subject to legal protection in accordance with the Act on the Protection and Preservation of Monuments.⁵ Therefore, the renovation and remodeling of the street required a permit from the Pomeranian Voivodeship Conservator of Monuments in the form of an administrative decision.⁶ In the monuments registry entry, there is no specific reference to Świętego Ducha Street or references to the historic values of the street, and the scope of protection is as follows:

Starting from the Oliwska Gate, the border of the city recognized as a monument runs along the viaduct to Jana z Kolna Street, where at the corner of Robotnicza Street it turns south-west, running on the left side of Jana z Kolna Street to Wałowa Street, crossing Wałowa Street and running on its right side, the border reaches the Motława Riv-

Siennickiej dochodzi do ul. Elbląskiej, przecinając ją za Bramą Elbląską poprzez Stadion Sportowy i przecinając fosę dawnego fortu ulicą Na Szaniec i ul. Pusta dochodzi do Szerokiej Motławy, którą przecina; dalej granica biegnie brzegiem wymienionej fosy aż do jej końca i zmierza poprzez tory kolejowe na zachód, otaczając Biskupią Górkę, ujmuje Kolonię Fałata i Kolonię Przyszłość i ulica Pohulanka biegnie na północ, przecina ul. Nowy Świat, ulica Powstańców Warszawskich dochodzi do ul. Generała Dąbrowskiego, która biegnie aż do Bramy Oliwskiej, stąd w stronę Wrzeszcza obejmuje obie strony całej Alei Mar. Rokossowskiego, zamykając się w Bramie Oliwskiej. Uznanie terenu miasta Gdańsk za zabytek wynika nie tyle z istnienia na wspomnianym terenie pojedynczych pomników architektury kościelnej i świeckiej, ale na równi wiąże się z zespołami budowli świeckich, które wznoszone w następujących po sobie epokach stylów podporządkowane były ogólnej koncepcji urbanistycznej miasta, wytkniętej przez jej założycieli w średniowieczu”.

Obok wpisu do rejestru zabytków na omawianym obszarze obowiązują zapisy miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego⁷. W warunkach konserwatorskich planu znajduje się m.in. odniesienie do strefy ochrony archeologicznej terenu i wymaganych, wyprzedzających inwestycję budowlaną badań archeologicznych bądź nadzoru archeologicznego przy pracach ziemnych; zwrócono również uwagę na pełną ochronę obiektów architektonicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ochronę obiektów o wartościach kulturowych. Ze względu na fakt, że na obszarze planu występują niezabudowane po wojnie działki, część zapisów odnosi się do warunków nowej zabudowy na tym terenie. Do projektu przebudowy ulicy odnieść można zapisy dotyczące przedproży (odtworzenie ich lub wprowadzenie kamiennych elementów dekoracyjnych, ze zróżnicowaniem materiału nawierzchni w stosunku do nawierzchni chodnika) oraz elementów małej architektury (projektowanie w harmonii z historycznym otoczeniem).

Główne założenia projektu przebudowy ulicy

Inwestorem przebudowy ulicy Świętego Ducha była Gmina Miasta Gdańska reprezentowana przez Dyрекcję Rozbudowy Miasta Gdańska. Przebudową została objęta część ulicy na odcinku od ulicy Bosmańskiej do skrzyżowania z ulicą Złotników. W ramach przebudowy założono również wykonanie typowo ziemnych robót budowlanych, polegających na przebudowie kanalizacji deszczowej, instalacji wodociągowej⁸ oraz kabla energetycznego. Zakres działań podzielono na dwa odcinki: pierwszy obejmował obszar od ulicy Bosmańskiej do ulicy Grobla I (odcinek A), drugi od ulicy Grobla I do skrzyżowania z ulicą Złotników (odcinek B). Głównym założeniem projektu było stworzenie przestrzeni miejskiej służącej przede wszystkim pieszym (w aspekcie komunikacyjnym) oraz mieszkańcom i użytkownikom (w aspekcie komercyj-

er, crossing the Motława River, behind the railway siding junction, along the extension of Głęboka Street, the border reaches Siennicka Street, from here towards the south, on the right side of Siennicka Street, it reaches Elbląska Street, crossing it behind Elbląska Gate through the Sports Stadium and crossing the moat of the former fort along Na Szaniec Street and Pusta Street, it reaches the Szeroka Motława which it crosses; then the border runs along the edge of the aforementioned moat to its end and goes west through the railway tracks, surrounding Biskupia Górka, it embraces Kolonia Fałata and Kolonia Przyszłość and runs north along Pohulanka Street, crossing Nowy Świat Street, Powstańców Warszawskich Street, it reaches Generała Dąbrowskiego Street, which runs as far as the Oliwska Gate, hence towards Wrzeszcz it covers both sides of the entire Marszałka Rokossowskiego Avenue, closing itself at Oliwska Gate. The recognition of the city of Gdańsk as a monument is not so much due to the existence of individual monuments of church and secular architecture in the area, but is also associated with the complexes of secular buildings, which, erected in successive periods of styles, were subordinated to the general urban concept of the city, as indicated by its founders in the Middle Ages.

Apart from the entry in the register of monuments, the local spatial development plan applies to the area in question.⁷ The plan's conservation conditions included references to the area of archaeological protection and the required archaeological research or archaeological supervision during earthworks prior to the construction project; attention was also paid to the complete protection of works of architecture listed in the register of monuments and the protection of objects of cultural value. Due to the fact that there were plots of land that had been undeveloped after the war in the area of the plan, some of the provisions referred to the conditions of new development in this area. The street restoration project can be related to the provisions concerning front sills (restoring them or introducing stone decorative elements, with the differentiation of the surface material in relation to the pavement surface) and elements of street furniture (design in harmony with the historical surroundings).

Main assumptions of the street restoration project

The restoration of Świętego Ducha Street was financed by the Municipality of Gdańsk, represented by the Gdańsk City Development Directorate (Dyrekcja Rozbudowy Miasta Gdańska). The part of the street from Bosmańska Street to the intersection with Złotników Street was included in the restoration project. As part of the renewal, typical earth construction work was also planned, consisting in the remodeling of the stormwater drainage system, water supply system⁸ and power cables. The scope of the project was divided into two sections: the first one covered the area from Bosmańska Street to Grobla I Street (section A), and the second covered the one from Grobla I Street to the intersection with Złotników Street (section B). The main as-

nym, turystycznym – korzystanie z przestrzeni ulicy, dostępność lokali usługowych, ogródków gastronomicznych). Najbardziej widoczne zmiany dotyczyły części A i wiązały się z wprowadzeniem ulicy jedno-przestrzennej. Celem nadrzędnym było umożliwienie łatwego i wygodnego poruszania się osobom pieszym, osobom z wózkami i na wózkach oraz zwiększenie dostępności ulicy w aspekcie komercyjnym. W tym celu powiększono chodnik kosztem zwężenia jezdni, która w części tego odcinka została wyłączona z ruchu samochodowego. Nowymi elementami zagospodarowania przestrzeni miały być ławki, kosze na śmieci, nasadzenia drzew, słupki wygradzające. Do materiałów budowlanych zaklasyfikowano istniejącą w ulicy historyczną kostkę brukową, kostkę granitową drobną i średnich rozmiarów (9/11 cm) oraz płyty granitowe. Ustalono, że w zależności od lokalizacji górna powierzchnia kostki granitowej będzie opracowana jako szorstka, łupana lub gładka o powierzchni ciętej. Na krawężniki użyto granitu oraz istniejącego kamienia. By zaznaczyć w nawierzchni linię przebiegu dawnych przedproży, zastosowano ciemną, grafitową kostkę kamienną (gabro) o powierzchni górnej łupanej.

Problematyka konserwatorska

W trakcie analizy projektu oraz formułowania i oceny dopuszczalnych rozwiązań projektowych w przestrzeni historycznej miasta uwzględniono przede wszystkim stan zachowania ulicy i potrzeby remontowe tej części miasta oraz rozwiązania zastosowane wcześniej przy remontach innych ulic Gdańska. Uwagę skupiono również na powojennej aranżacji ulicy i późniejszych remontach oraz oczekiwaniach zarządcy drogi i programie użytkowym ulicy. Przeprowadzenie remontu było uzasadnione nie najlepszym stanem ulicy. Szczególnie zaniedbane były chodniki, ułożone z nieestetycznych płytek betonowych, w wielu miejscach nierównych i popękanych (ryc. 1–4, 6). Jezdnia miała nawierzchnię asfaltową, przykrywającą dawny bruk.

Analizując dawne fotografie (ryc. 5), zastanawiano się, z jakiego rodzaju kamienia wykonać nawierzchnię ulicy. Najtrudniejsza decyzja dotyczyła zwężenia jezdni (ma ona szerokość 3 m). Przyjęto, że taka zmiana będzie formą aranżacji ulicy i nie wpłynie negatywnie na układ urbanistyczny miasta Gdańska chroniony wpisem do rejestru zabytków⁹. W ujęciu całościowym ulica nie uległa zmianie i szerokości, a jedynie została wyposażona w tradycyjne rozwiązania materiałowe (kamień), częściowo w nowym opracowaniu powierzchni (powierzchnia gładka płomieniowana). Nowym elementem zagospodarowania terenu jest również żeliwna kratka¹⁰ odprowadzająca wodę z rzygaczy przedproży (ryc. 7, 9). Stan zachowania przedproży, nie tylko na ulicy Świętego Ducha, lecz także w wielu innych lokalizacjach, wskazuje na wyraźną potrzebę remontową, natomiast z punktu widzenia właścicieli przedproży¹¹ ustępuje innym remontom, np. elewacji, wymianie stolarki okiennej czy budowie instalacji gazowych.

sumption of the project was to create an urban space serving primarily pedestrians (in terms of circulation) as well as residents and users (in terms of commercial- and tourism-related use of street space, availability of service premises, gastronomic gardens). The most visible changes concerned part A and were related to the introduction of a single-space street. The main goal was to enable easy and comfortable movement of pedestrians, people with prams and wheelchairs, and to increase the accessibility of the street in the commercial aspect. For this purpose, the pavement was widened at the expense of narrowing the road, which in this section was excluded from car traffic. The new elements of space development were to include benches, litter bins, tree plantings, and partition posts. The building materials included existing historical paving stones, small and medium-sized granite cubes (9/11 cm) and granite slabs. It was established that, depending on the location, the upper surface of the granite cube will be rough, split or smooth with a cut surface. Granite and the existing stone were used for the curbs. In order to mark the line of the old stoop, a dark, graphite stone cube (gabro) with a split upper surface was used.

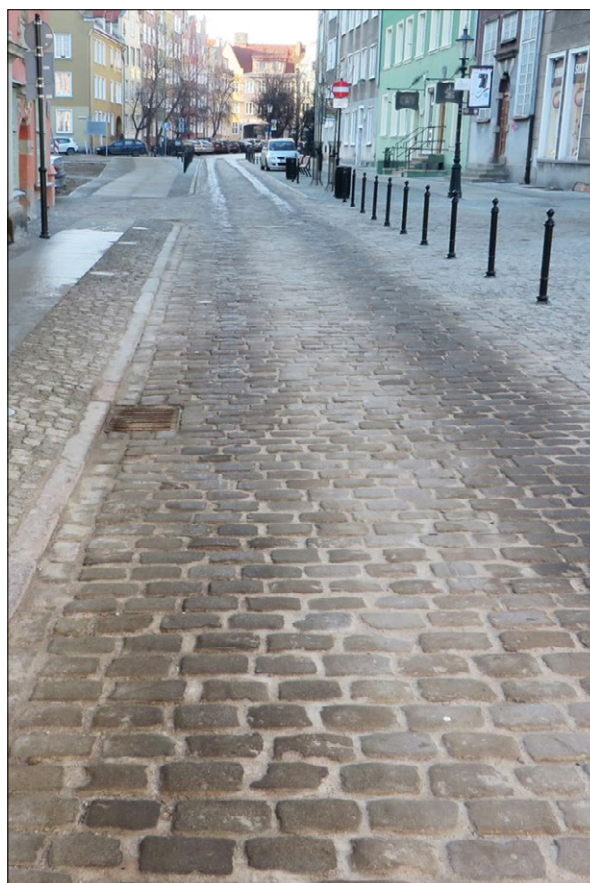
Conservation issues

During the analysis of the project and the formulation and assessment of acceptable design solutions in the historic space of the city, the main consideration was the state of preservation of the street and the renovation needs of this part of the city, as well as the solutions previously used in the renovation of other streets in Gdańsk. Attention was also paid to the post-war arrangement of the street and subsequent renovations as well as to the expectations of the road administrator and the street's utility program. The renovation was justified by the poor condition of the street. The pavements, made of unsightly concrete tiles, uneven and cracked in many places (Fig. 1–4, 6), were particularly neglected. The roadway had an asphalt surface, covering the old cobblestone.

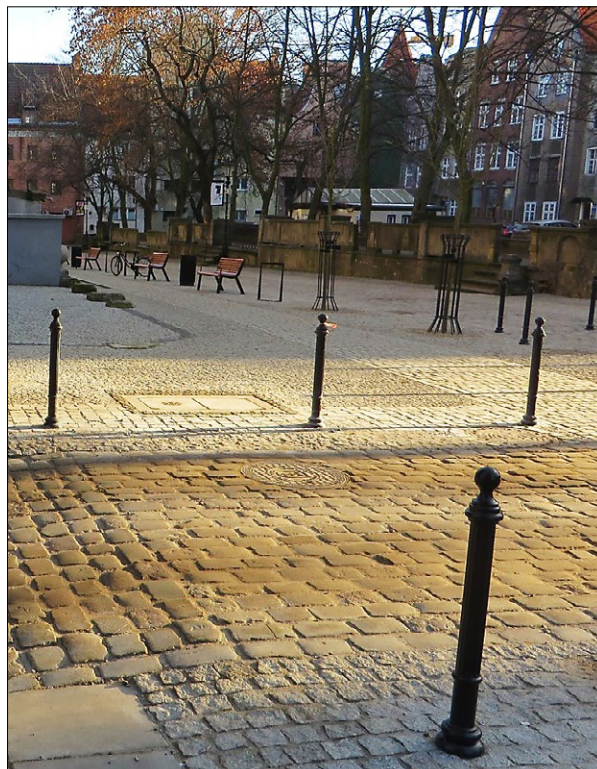
When analyzing old photographs (Fig. 5), it was considered what kind of stone to make the street surface from. The most difficult decision concerned the narrowing of the road (it is 3 m wide). It was assumed that such a change would be a form of street arrangement and would not adversely affect the urban layout of the city of Gdańsk, protected by an entry in the register of monuments.⁹ As a whole, the street has not changed and its width has not changed, but has only been equipped with traditional material solutions (stone), partly with a new surface treatment (smooth flamed surface). A new element of land development is also a cast-iron grate¹⁰ that drains water from gargoyles (Fig. 7, 9). The condition of the stoops, not only on Świętego Ducha Street, but also in many other locations, indicates a clear need for renovation, while from the point of view of the owners of the perron,¹¹ it gives way to other renovations, e.g. the facade, replacement of window frames or the construction of gas installations.

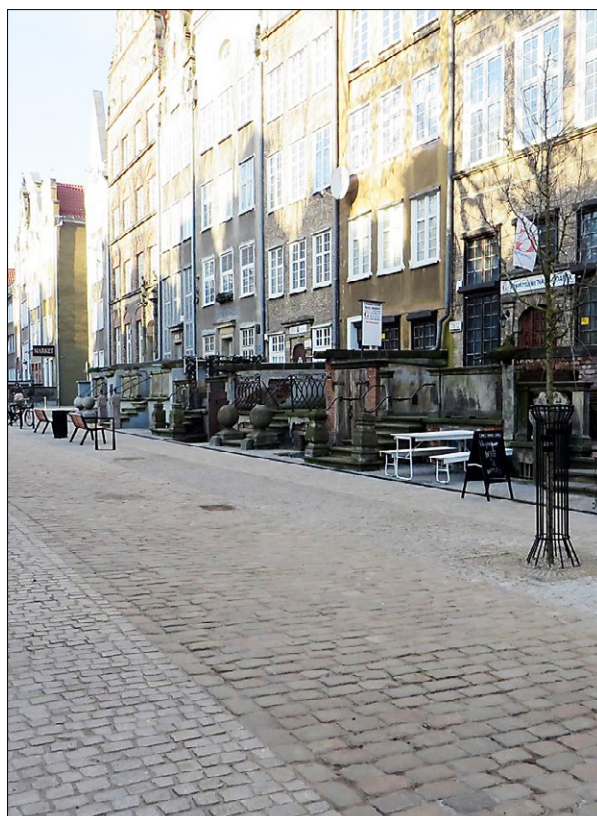
Ryc. 1. Gdańsk, ulica Świątego Ducha, stan przed pracami – rok 2017 (po lewej) i 2013 (po prawej); fot. K. Szczepanowska.
 Fig. 1. Gdańsk, Świątego Ducha Street. State before the works, 2017 (left) and 2013 (right); photo by K. Szczepanowska.

Ryc. 2. Gdańsk, ulica Świątego Ducha, stan przed pracami (po lewej) i po ich zakończeniu (po prawej), rok 2017; fot. K. Szczepanowska.
 Fig. 2. Gdańsk, Świątego Ducha Street. Situation before the works (left) and after the works (right), 2017; photo by K. Szczepanowska.

Ryc. 3. Gdańsk, ulica Świętego Ducha, stan przed pracami (po lewej) i po ich zakończeniu (po prawej), rok 2017; fot. K. Szczepanowska.
 Fig. 3. Gdańsk, Świętego Ducha Street. Situation before the works (left) and after the works (right), 2017; photo by K. Szczepanowska.

Ryc. 4. Gdańsk, ulica Świętego Ducha, stan w roku 2013, przed pracami (po lewej), i w 2017, po ich zakończeniu (po prawej); fot. K. Szczepanowska.
 Fig. 4. Gdańsk, Świętego Ducha Street. Situation before the works (left), 2013 and after the works (right), 2017; photo by K. Szczepanowska.

Ryc. 5. Gdańsk, ulica Świętego Ducha, około roku 1904; kolekcja autorki.

Fig. 5. Gdańsk, Świętego Ducha Street around 1904; private collection of the author.

Ryc. 6. Gdańsk, ulica Świętego Ducha w pobliżu numeru 101/103, stan przed pracami (po lewej) i po ich zakończeniu (po prawej), rok 2017; fot. K. Szczepanowska.

Fig. 6. Gdańsk, Świętego Ducha Street at number 101/103. The street view before the works (left) and after the works (right), 2017; photo by K. Szczepanowska.

Realizacja decyzji konserwatorskiej. Skutki wprowadzonych rozwiązań

Główne założenia projektu przebudowy ulicy zostały zrealizowane. Roboty budowlane wykonano w roku 2017 na podstawie dwóch decyzji Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków¹². Wprowadzono rozwiązania przyjęte w projekcie budowlanym, skutkujące zmianą dotychczasowego wyglądu ulicy Świętego Ducha. Pierwszą widoczną zmianą jest zastosowanie nowych rozwiązań materiałowych. Wprowadzona kostka kamienna różni się wymiarami oraz sposobem opracowania powierzchni, kolorystycznie jednak jest to materiał harmonijny. Zarówno kostka, jak i płyty kamienne użyte w chodniku stanowią materiał szlachetny. Widocznym

Project implementation and results

The main assumptions of the street restoration project have been implemented. Construction work was carried out in 2017 on the basis of two decisions of the Pomeranian Voivodeship Monument Conservator.¹² The solutions adopted in the construction design were introduced, resulting in a change of the current appearance of Świętego Ducha Street. The first visible change is the use of new material solutions. The cobblestone used in the project differs in dimensions and surface finish, but in terms of color it is a harmonious material. Both the paving stones and the stone slabs used in the pavement are precious materials. Cast-iron water drainage grates are another visible element, situated in

elementem jest również żeliwna krata odprowadzająca wodę, usytuowana odcinkami wzdłuż przedproży (ryc. 7, 9). Element ten jest dość dobrze spatynowany i formą oraz kolorem nie wyróżnia się w przestrzeni. Znacznie wzrósł komfort poruszania się pieszych – zyskali oni wygodną nawierzchnię, szersze chodniki; w przestrzeni pojawiły się nowe ławki i kosze na śmieci, których prosta forma i kolorystyka dobrze komponują się w otoczeniu zabytkowych obiektów architektury. Elementem nowym, zasługującym na pozytywny odbiór są nasadzenia drzew (ryc. 3–4, 8–9), a także zaznaczony w nawierzchni przebieg dawnych przedproży, spełniający zapisy miejscowego planu przestrzennego.

Przebudowa ulicy przyczyniła się do powstania nowej przestrzeni miejskiej, którą można postrzegać w kategorii aranżacji. Zastosowane rozwiązania stanowią odpowiedź na współczesne potrzeby użytkownika i kompromis pomiędzy potrzebami a warunkami konserwatorskimi (takim kompromisem jest chociażby kostka czy płyty granitowe o gładkiej, płomieniowanej powierzchni, decydującej o wygodzie poruszania się). Z punktu widzenia konserwatorskiego prace budowlane stanowiły działania dopuszczalne i co najważniejsze, w przyszłości odwracalne – zmieniły wygląd ulicy, ale zmiana ta pozostała bez wpływu na wpisany do rejestru układ urbanistyczny Gdańska.

Remont i przebudowa ulicy były również przedmiotem opinii i komentarzy mieszkańców bądź użytkowników tej części miasta, wygłaszanych m.in. w lokalnych portalach internetowych¹³. Oceny są na ogół pozytywne (ożywienie ulicy, stworzenie większej przestrzeni do spędzania wolnego czasu, lepsza jakość chodników, możliwość ustawiania stolików i krzeseł na zewnątrz lokali gastronomicznych, ryc. 4, 8–9), wątpliwości budzi natomiast zbyt duże zróżnicowanie typów nawierzchni, nierówność kostki kamiennej, pozostawione elementy przedproża przed kamienicą Świętego Ducha 109 (ryc. 3, 7), postrzegane jako nieczytelny ślad po dawnym przedprożu i utrudnienie poruszania się, zwłaszcza osobom starszym. Przebudowa ulicy i wprowadzone zmiany zostały przez niektóre lokalne podmioty ocenione negatywnie¹⁴. W ocenie konserwatorskiej zmiany w ulicy Świętego Ducha mogą stanowić punkt wyjścia do dyskusji na temat dopuszczalności pewnych rozwiązań w przestrzeni historycznej oraz ich wpływu na zabytek rozumiany zgodnie z zakresem ochrony, jaki określa decyzja wpisu do rejestru. Zabytkiem jest w tym przypadku układ urbanistyczny Gdańska w granicach określonych w decyzji wpisu do rejestru. Należy również pamiętać, że wpis układu urbanistycznego Gdańska nie powoduje zakazu jego przebudowy i zmian, a działania w tym zakresie są każdorazowo oceniane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków pod kątem ich wpływu na zabytek. W przeciwnym razie – ujmując w uproszczeniu – przyjęcie wytycznych o zakazie przebudowy mogłoby skutkować stwierdzeniem, że po dacie wpisu układu urbanistycznego Gdańska w roku 1947 nie można byłoby dokonywać zmian na tym obszarze.

sections along the ledges (Fig. 7, 9). This element is aged quite well and its form and color do not stand out in the area. The comfort of pedestrians has increased significantly—they gained both a comfortable surface and wider sidewalks; new benches and litter bins have appeared in the space, the simple form and colors of which blend well with the historic architecture. Tree plantings are another element that deserves positive recognition (Fig. 3–4, 8–9), together with the course of the old stoops marked in the pavement that meets the provisions of the local spatial plan.

The restoration of the street contributed to the creation of a new urban space that can be seen in the category of arrangement. The applied solutions are a response to the contemporary needs of the user and a compromise between these needs and conservation conditions (one such a compromise are granite paving stones or slabs with a smooth, flamed surface, determining the comfort of movement). From the point of view of conservation, the construction work was acceptable and, most importantly, reversible in the future—they changed the appearance of the street, but this change did not affect the urban layout of Gdańsk as entered in the register.

The renovation and remodeling of the street were also the subject of opinions and comments of residents and users of this part of the city, expressed on local online portals, among other places.¹³ The assessments are generally positive (they stress the liveliness of the street, creating more space for spending free time, better pavement quality, the possibility of placing tables and chairs outside dining establishments, (Fig. 4, 8–9), while doubts or negative comments are raised about the excessive pavement type diversity, the unevenness of cobblestones, elements of the porch left in front of the Świętego Ducha 109 tenement house (Fig. 3, 7), perceived as an illegible trace of the old porch and hindering movement, especially that of elderly people. The remodeling of the street and the changes introduced were negatively assessed by some local entities.¹⁴ In the opinion of the conservators, the changes to Świętego Ducha Street may constitute a starting point for a discussion on the admissibility of certain solutions in the historical space and their impact on the monument understood in accordance with the scope of protection, as defined by the decision to enter the monument in the register. In this case, the monument is the urban layout of Gdańsk within the limits specified in the decision to enter it in the register. It should also be remembered that the entry of the urban layout of Gdańsk does not prohibit its remodeling and change, and actions in this respect are assessed each time by the voivodeship conservator of monuments in terms of their impact on the monument. Otherwise—to put it in simple terms—the adoption of the guidelines on the prohibition of reconstruction could result in the statement that, after the date of entry of the urban layout of the city of Gdańsk in 1947, it would not be possible to make changes in this area.

Ryc. 7. Gdańsk, ulica Świętego Ducha, stan po zakończeniu prac, rok 2017; fot. K. Szczepanowska.

Fig. 7. Gdańsk, Świętego Ducha Street, situation after completion of works, 2017; photo by K. Szczepanowska.

Ryc. 8. Gdańsk, ulica Świętego Ducha, stan po zakończeniu prac, rok 2017; fot. K. Szczepanowska.

Fig. 8. Gdańsk, Świętego Ducha Street, situation after completion of works, 2017; photo by K. Szczepanowska.

Ryc. 9. Gdańsk, ulica Świętego Ducha, stan po zakończeniu prac, rok 2017; fot. K. Szczepanowska.

Fig. 9. Gdańsk, Świętego Ducha Street, situation after completion of works, 2017; photo by K. Szczepanowska.

Artykuł stanowi próbę przedstawienia przebudowy ulicy Świętego Ducha stanowiącej fragment układu urbanistycznego Gdańska. Nowe rozwiązania projektowe zmieniły wygląd ulicy w porównaniu ze stanem sprzed remontu i w kontekście istniejących wówczas rozwiązań (asfalt, płytki betonowe) należy je ocenić jako poprawne i w pełni uzasadnione. Realizacja prac jest przykładem działania wynikającego z wprowadzania współczesnych funkcji i programu użytkowego w uliczną przestrzeń historycznego miasta. Zaprezentowany w powyższym ujęciu temat uzupełnia spojrzenie na adaptację obszarów lub obiektów o cechach zabytkowych.

The article is an attempt to present the restoration of Świętego Ducha Street, which is part of the urban layout of Gdańsk. The new design solutions changed the appearance of the street compared to the state before the renovation and in the context of the existing solutions (asphalt, concrete tiles), they should be assessed as correct and fully justified. The implementation of the works is an example of an activity resulting from the introduction of modern functions and utility program into the street space of a historic city. The issue presented in the above approach complements the perception of the adaptation of areas or objects with historic features.

Bibliografia / References

- Bąkowski Tomasz, *Udział wojewódzkiego konserwatora zabytków w procesie inwestycyjno-budowlanym oraz w innych postępowaniach związanych ze zmianą przeznaczenia lub zagospodarowania nieruchomości*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, red. Kamil Zeidler, Warszawa–Gdańsk 2014.
- Czyżniewska Lucyna, *Uwagi dotyczące problemów adaptacji obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji*, [w:] *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*, red. Bogusław Szmygin, Warszawa–Lublin 2009.
- Gawlicki Marcin, *Funkcja zabytku – wyznacznik wartości czy pole konfliktu*, [w:] *Wartość funkcji w obiektach zabytkowych*, red. Bogusław Szmygin, Warszawa 2014.
- Kowalska Agnieszka, *Współczesne zagospodarowanie ruin w obszarze historycznego układu urbanistycznego Gdańska*, [w:] *Historyczne ruiny – ochrona, użytkowanie, zarządzanie*, red. Bogusław Szmygin, Warszawa 2018.
- Molski Piotr, *Adaptacja – formy i uwarunkowania*, [w:] *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*, red. Bogusław Szmygin, Warszawa–Lublin 2009.
- Pabisiak Ewelina, *Nadzór konserwatorski – propozycje zmian ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, red. Kamil Zeidler, Warszawa–Gdańsk 2014.
- Rouba Bogumiła, *Dlaczego adaptacje niszczą zabytki i czy tak być musi?*, [w:] *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*, red. Bogusław Szmygin, Warszawa–Lublin 2009.
- Rouba Bogumiła, *Proces ochrony dóbr kultury. Pojęcia, terminologia*, [w:] *Ars longa vita brevis – tradycyjne i nowoczesne badania dzieł sztuki. Materiały z sesji naukowej poświęconej pamięci profesora Zbigniewa Brochwicza, Toruń 18–19 X 2002*, red. Józef Flik, Toruń 2003.
- Szczepanowska Karolina, *Adaptacja zabytków architektury w Gdańsku. Zarys problematyki w świetle obowiązków organów ochrony zabytków*, [w:] *40 lat Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce – dokonania i perspektywy*, red. Bogusław Szmygin, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2017, nr 4.
- Szczepanowska Karolina, *Gdańskie podwórka: perspektywa konserwatorska*, [w:] *Rewitalizacja przez Integrację: podwórko sąsiedzkiej energii*, red. Marek Z. Barański, Rafał Setlak, Gdańsk 2020 (w przygotowaniu).
- Szczepanowska Karolina, *Prace konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych znajdujących się w obszarze ochrony konserwatorskiej. Zarys problematyki na przykładzie miasta Gdańska w świetle działalności Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków*, [w:] *Imponderabilia ochrony dziedzictwa kulturowego*, red. Samanta Kowalska, Poznań–Kalisz 2014.
- Tajchman Jan, *Adaptacja zabytków architektury w świetle współczesnej teorii ochrony i konserwacji dóbr kultury*, [w:] *Konferencja Naukowo-Techniczna. Konserwacja, wzmacnianie i modernizacja budowlanych obiektów historycznych i współczesnych*, red. Gustaw Rakowski, Kielce 2001.
- Tajchman Jan, *Metoda konserwacji i restauracji dziedzictwa architektonicznego w zakresie zabytkowych budowli*, Toruń 2009.
- Tajchman Jan, Piaskowska Beata, *Na czym polega metoda adaptacji zabytków architektury do współczesnych funkcji*, [w:] *Wartość funkcji w obiektach zabytkowych*, red. Bogusław Szmygin, Warszawa 2014.

Akty prawne / Legal acts

Ustawa z 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2020, poz. 282, tekst jednolity.

Uchwała nr XI/266/2003 Rady Miasta Gdańska z 10 lipca 2003 w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Śródmieścia – rejon Głównego Miasta w mieście Gdańsku,

Dz.U. Województwa Pomorskiego z 27 VIII 2003, nr 100, poz. 1784.

Źródła elektroniczne / Electronic sources

<https://m.trojmiasto.pl>.

Inne / Others

„Renowacje i Zabytki” 2013, t. 3, red. E. Hardt.

-
- ¹ Decyzje konserwatorskie w sferze merytorycznej wydawane są w ramach uznania administracyjnego. Por. T. Bąkowski, *Udział wojewódzkiego konserwatora zabytków w procesie inwestycyjno-budowlanym oraz w innych postępowaniach związanych ze zmianą przeznaczenia lub zagospodarowania nieruchomości*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, red. K. Zeidler, Warszawa–Gdańsk 2014, s. 285–301; E. Pabisiak, *Nadzór konserwatorski – propozycje zmian ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, red. K. Zeidler, Warszawa–Gdańsk 2014, s. 343–354; K. Szczepanowska, *Prace konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomości znajdujących się w obszarze ochrony konserwatorskiej. Zarys problematyki na przykładzie miasta Gdańska w świetle działalności Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków*, [w:] *Imponderabilia ochrony dziedzictwa kulturowego*, red. S. Kowalska, Poznań–Kalisz 2014, s. 308–328; eadem, *Adaptacja zabytków architektury w Gdańsku. Zarys problematyki w świetle obowiązków organów ochrony zabytków*, [w:] *40 lat Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce – dokonania i perspektywy*, red. B. Szmygin, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2017, nr 4, s. 31–46. Autorka w latach 2013–2019 kierowała Wydziałem ds. Zabytków Nieruchomych w WUOZ w Gdańsku.
- ² J. Tajchman, *Adaptacja zabytków architektury w świetle współczesnej teorii ochrony i konserwacji dóbr kultury*, [w:] *Konferencja Naukowo-Techniczna. Konserwacja, wzmacnianie i modernizacja budowlanych obiektów historycznych i współczesnych*, red. G. Rakowski, Kielce 2001, s. 134; J. Tajchman, *Metoda konserwacji i restauracji dziedzictwa architektonicznego w zakresie zabytkowych budowli*, Toruń 2009, s. 6; J. Tajchman, B. Piaskowska, *Na czym polega metoda adaptacji zabytków architektury do współczesnych funkcji*, [w:] *Wartość funkcji w obiektach zabytkowych*, red. B. Szmygin, Warszawa 2014, s. 314. Por. także: L. Czyżniewska, *Uwagi dotyczące problemów adaptacji obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji*, [w:] *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*, red. B. Szmygin, Warszawa–Lublin 2009, s. 19–28; M. Gawlicki, *Funkcja zabytku – wyznacznik wartości czy pole konfliktu*, [w:] *Wartość funkcji w obiektach zabytkowych*, s. 129–136; P. Molski, *Adaptacja – formy i uwarunkowania*, [w:] *Adaptacja obiektów zabytkowych*, s. 87–97.
- ³ B. Rouba, *Proces ochrony dóbr kultury. Pojęcia, terminologia*, [w:] *Ars longa vita brevis – tradycyjne i nowoczesne badania dzieł sztuki*, red. J. Flik, Toruń 2003, s. 346–379; eadem, *Dlaczego adaptacje niszczą zabytki i czy tak być musi?*, [w:] *Adaptacja obiektów zabytkowych*, s. 113.
- ⁴ W ostatnim czasie trzeba zauważyć wzrost publikacji podejmujących zagadnienia konserwatorskie w kontekście zabytków z terenu Gdańska, natomiast nie odnoszą się one do rewitalizacji ulic; zob. K. Szczepanowska, *Prace konserwatorskie i roboty budowlane*, s. 308–328; eadem, *Adaptacja zabytków architektury w Gdańsku*, s. 31–46; eadem, *Gdańskie podwórko. Perspektywa konserwatorska*, [w:] *Rewitalizacja przez Integrację: podwórko sąsiedzkiej energii*, red. M.Z. Barański, R. Setlak, Gdańsk 2020; A. Kowalska, *Współczesne zagospodarowanie ruin w obszarze historycznego układu urbanistycznego Gdańska*, [w:] *Historyczne ruiny – ochrona, użytkowanie, zarządzanie*, red. B. Szmygin, Warszawa 2018, s. 97–104. Por. także tom 3 czasopisma „Renowacje i Zabytki” z 2013, w całości poświęcony Gdańskowi, jego historii i zabytkom, ich utrzymaniu i przeznaczeniu.
- ⁵ Ustawa z 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2020, poz. 282, art. 7, pkt 1, 2.
- ⁶ Ibidem, art. 36, ust. 1, pkt 1.
- ⁷ Uchwała nr XI/266/2003 Rady Miasta Gdańska z 10 lipca 2003 w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Śródmieścia – rejon Głównego Miasta w mieście Gdańsku. Dla omawianego obszaru szczegółoly zagospodarowania określa karta terenu nr 012.
- ⁸ Odpowiedzialność za prace nad przebudową instalacji wodociągowej (przebudowa sieci i przyłączy wodociągowych) spoczywała na Gdańskiej Infrastrukturze Wodociągowo-Kanalizacyjnej Sp. z o.o. Obydwa podmioty skorelowały w czasie realizację robót budowlanych na tym obszarze.
- ⁹ Decyzja konserwatorska zakładała wykorzystanie istniejącej w jezdni kostki brukowej. Natomiast wobec pozostałej, niewykorzystanej kostki ustalono, że zostanie ona zachowana i zmagazynowana przez inwestora w celu wykorzystania w przyszłości.
- ¹⁰ Kratka odprowadzająca wodę została także zamontowana w trakcie ostatniego remontu ul. Stągiewnej w Gdańsku, a zatem można uznać, że jest to element przyjęty w mieście.
- ¹¹ Stan własnościowy przedproży kamienic jest różny. Część z nich jest własnością Gminy Miasta Gdańska, część przynależy prawnie do kamienic i stanowi własność wspólnot mieszkaniowych.
- ¹² Decyzja Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków została wydana oddzielnie na przebudowę ulicy wraz z przebudową kanalizacji deszczowej i kabla energetycznego oraz na przebudowę sieci i przyłączy wodociągowych.
- ¹³ <https://m.trojmiasto.pl> (dostęp: 8 XII 2017, 11 II 2019).
- ¹⁴ Stanowisko TONZ, oddział w Gdańsku.

Streszczenie

W artykule omówiono problematykę przebudowy ulicy Świętego Ducha w Gdańsku stanowiącej część układu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków. Ulica jako przestrzeń publiczna może być analizowana w kontekście adaptacji oraz wprowadzania zmian do programu użytkowego i współczesnych funkcji w obszarach lub obiektach o cechach zabytkowych. Przywołano definicję adaptacji zabytku, opisano stan badań i metody, a następnie uporządkowano formę ochrony konserwatorskiej ulicy Świętego Ducha. W kolejnej części omówiono główne założenia projektu przebudowy ulicy oraz problematykę konserwatorską, uwagę skupiając także na powojennej aranżacji ulicy oraz późniejszych remontach. Artykuł zamyka charakterystyka skutków wprowadzonych zmian i realizacji decyzji konserwatorskiej. Realizacja robót budowlanych przyczyniła się do powstania nowej przestrzeni miejskiej, którą można oceniać w kategorii aranżacji. Zastosowane rozwiązania stanowią odpowiedź na potrzeby współczesnego użytkownika i kompromis pomiędzy jego wymaganiami a warunkami konserwatorskimi.

Abstract

This paper discusses the restoration of Świętego Ducha Street in Gdańsk, which is part of an urban layout listed in the Register of Historic Monuments. The street as a public space can be analyzed in the context of adaptation and introducing changes to the utility program and contemporary functions in areas or buildings with historic features. As a starting point, the paper cites the definition of monument adaptation, describes the state of research and methods, and then the form of conservation. The next part discusses the main assumptions for the street restoration project presented and conservation issues. In this part, attention was also focused on the arrangement of the post-war street and subsequent renovations. The paper ends with a description of the effects of the changes introduced and the implementation of the applicable conservation decision. The renovation contributed to the creation of a new urban space, which can be assessed in the category of arrangement. The applied solutions were a response to contemporary user needs and a compromise between present-day requirements and conservation conditions.